Pr. Ioan Moga

SFÂNTA TREIME, ÎNTRE APUS ȘI RĂSĂRIT

DESPRE *FILIOQUE* ȘI ALTE DILEME TEOLOGICE

Colecția *Universitas*
Seria *Theologia Dialogica*, nr. 1

Seria *Theologia Dialogica* este editată de
Ioan Moga (Viena)
alături de un consiliu științific format din
Daniel Buda (Sibiu/Geneva)
Viorel Ioniță (București/Geneva)
Assaad E. Kattan (Münster)
Radu Preda (Cluj-Napoca)
Rudolf Prokschi (Viena)
Athanasios Vletsis (München)
Gunther Wenz (München)
și este promovată de
Institutul Român de Studii Inter-ortodoxe, Inter-confesionale și Inter-religioase

ISBN 978-973-757-658-3

Copertă: Detaliu de pe racla Mănăstirii Hurezi
Grafică: Mănăstirea Stavropoleos
Tehnoredactare: Nicolae Turcan

Directori editoriali:
Valentin Ajder
Vasile George Dâncu

© **Editura EIKON**
Cluj-Napoca, str. București, nr. 3A, cod 400138
Redacția: tel./fax 0364-117246; 0728-084801, 0728-084802
E-Mail: edituraeikon@yahoo.com
Web: www.edituraeikon.ro
Difuzare: 0364-117246; 0728-084803
E-Mail: eikondifuzare@yahoo.com

PR. IOAN MOGA

SFÂNTA TREIME, ÎNTRE APUS ȘI RĂSĂRIT

DESPRE *FILIOQUE* ȘI ALTE DILEME TEOLOGICE

EIKON
CLUJ-NAPOCA, 2012

Părinților mei

CUPRINS

Cuvânt înainte **11**

Introducere **17**

Dumnezeu „pentru noi" și Dumnezeu „în Sine": discurs scolastic sau triadologie asumată? 19

1. Evoluția controversei privind *Filioque* și distincția între cele două planuri ale teologiei trinitare **33**

1.1. *Oikonomia* și *theologia* la Părinții Capadocieni 36

1.2. Teologia trinitară latină a secolului IV: Sf. Ilarie de Poitiers 57

1.3. Receptarea Crezului niceo-constantinopolitan în Apus 65

1.4. Sinoadele toledane 74

1.5. Teologia trinitară a Fericitului Augustin 77

1.6. Sf. Maxim Mărturisitorul: primul răspuns bizantin oferă și soluția? 91

1.7. Ofensiva pro-*Filioque* a teologilor carolingieni 94

1.8. Patriarhul Fotie și două provocări occidentale: filioquismul franc și amplificarea primatului roman 100

1.9. Prima operă bizantină anti-*Filioque*: *Mistagogia Sfântului Duh* 108

1.10. *Filioque* și Schisma, între 1009 și 1054 113

1.11. Dogmatizarea teologiei filioquiste și relaționismul imanent: Anselm de Canterbury, Conciliul Lateran IV (1215) și Toma din Aquino 120

1.12. Noi accente bizantine: Teofilact al Ohridului și Grigorie Cipriotul 134

1.13. Sf. Grigorie Palama: Sfântul Duh și energiile necreate 147

1.13.1. Tratatul anti-*Filioque* 147

1.13.2. Manifestarea harică a Duhului: în veșnicie și în timp 154

1.13.3. Teologia Sfintei Treimi – o doxologie a iubirii 162

1.14. Ferrara-Florența: unire și discrepanță sub semnul *Filioque* 166

2. Convergențe și divergențe ecumenice în secolele XIX-XXI 175

2.1. *Filioque* în dialogul dintre ortodocși și vechi-catolici 177

2.2. *Filioque* în dialogul ortodoxo-anglican 183

2.3. Colocviile de la Klingenthal (1978/1979): schița unui consens ecumenic 186

2.4. 1600 de ani de la Sinodul II Ecumenic: declarații fără consecințe 199

2.5. Spre o mărturisire comună a credinței. Un document ecumenic din 1991 207

2.6. Documentul romano-catolic (Vatican, 1995) și receptarea lui (Viena, 1998) 210

2.7. Impulsuri contradictorii la început de mileniu: poziția filioquistă a Bisericii Evanghelice-Luterane Germane (1997, 2007) și un document american de consens ortodoxo-catolic (2003) 226

2.8. Prime concluzii: relevanța distincției între „Treimea iconomică" și „Treimea imanentă". Șansele anului 2014 238

3. „Treimea imanentă" și „Treimea iconomică" în teologia occidentală a secolului XX 245

3.1. O terminologie nefericită 247

3.2. Karl Rahner și teza identității mutuale dintre Treimea „imanentă" și cea „iconomică" 256
3.3. Poziții în teologia protestantă 265
3.3.1. Libertatea treimică în iconomia Crucii (Eberhard Jüngel) 267
3.3.2. Treimea imanentă, între teologie doxologică și durere intradivină (Jürgen Moltmann) 270
3.3.3. Noi distincții, noi ambiguități (Wolfhart Pannenberg) 274
3.4. Poziții în teologia romano-catolică 278
3.4.1. „Inversarea" ordinii trinitare în drama iconomiei (Hans Urs von Balthasar) 278
3.4.2. Taina ființării divine și Taina chenozei iconomice (Yves Congar) 288
3.4.3. „Treimea imanentă nu poate fi dedusă din cea iconomică" (Walter Kasper) 290
3.5. Actualizări 295
3.5.1. Dezbaterea triadologică americană: reducția iconomică (LaCugna), recuperarea Treimii imanente (Molnar) și încercări de refundamentare biblică (Coffey) 295
3.5.2. Contribuții noi în teologia protestantă germană: Ralf Stolina și Matthias Haudel 304

4. Unitatea Sfintei Treimi, în veșnicie și în iconomie. Perspective ortodoxe 311
4.1. Distincție *și* corelare: relațiile iconomice, icoană a manifestării veșnice 313
4.2. Dumitru Stăniloae: *coincidentia oppositorum* sau o perspectivă duhovnicească asupra legăturii dintre *oikonomia* și *theologia* 325

Concluzii 343

Anexe: Documente 355
ANEXA 1: *Filioque în perspectivă ecumenică:* Memorandum-ul de la Klingenthal (1979) 357

ANEXA 2: *Tradițiile greacă și latină privind purcederea Sfântului Duh.* O clarificare din partea Consiliului Pontifical pentru Promovarea Unității Creștinilor (1995) 382

ANEXA 3: Raport al simpozionului despre tradițiile greacă și latină privind purcederea Sfântului Duh (Viena, 17 mai 1998) 395

ANEXA 4: Cuvânt al conducerii Bisericii Evanghelice Luterane Unite din Germania (VELKD) referitor la *Filioque* 401

Bibliografie & index 405